

RAUF YEKTA BEY, “ESKİ TÜRK MUSİKİSİNE DAİR TETEBBULAR, KÖKLER ”, MİLLİ TETEBBULAR MECMUASI, C. 1, S. 3, İSTANBUL, TEMMUZ-AĞUSTOS, 1331(1915), S. 457-463 (OSMANLICADAN ÇEVİRİ/TRANSLATION FROM OTTOMAN TURKISH)

İDRİS ÇAKIROĞLU
Öğr. Gör., Kırıkkale Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi
Müzik Bölümü
cakirogluidris@gmail.com

Türk Musikisinin tarihini yazmak maksadıyla hayli zamandan beri devam iden tettebbuatım [araştırma] esnasında muhtelif [çeşitli] kitaplardan toplayabildiğim malumatın [bilgi] mukayyet [kayıtlı] bulunduğu defteri ahiren [son zamanlarda] gözden geçirirken Alman musikînaslarından “Kiesewetter” tarafından 1842 senesinde neşr [yayın] idilen “Arapların Musikisi”¹ namındaki eserin tarihi kısmında vaktiyle tesadüf iderek iktibas [alıntı] üzerine bir takım tenkidi [eleştirili] mütealalar [karşılıklı görüş ve düşünceler] ilave itmiş olduğum fikre nazar dikkatimi celb [kendine çekmek] itdi.

Türklerin musikiye istidat [yetenek] ve kabiliyetini inkâr ettikten maada [-den başka], idareleri altına aldıkları memlekette buldukları musikiyi de düçar-ı izmihlal [yıkıma uğramış] ettiklerini iddia haksızlığında bulunan “Kiesewetter” in bu fıkrası muhteviyatını [içindekiler] red için o zaman yürüttüğüm mütealanın [inceleme] bugün gayrı kâfi [yeterli olmayan] olduğuna hüküm iderek, biraz daha tavsiye ve vesaikle [belge] teyid [pekiştirmek] itmek istedim. Bu fikrin sevkiyle kadim musiki kitaplarımızda yaptığım tettebbuatlar neticesinde bir takım yeni vesikalar daha bulmak mümkün oldu. Türklerin, sanayi-i nefise [güzel sanatlar] aksamından olan musikide dahi -nasılsa yanlış olarak tamim [genelleme] ve takrir [anlatma] itmiş olan bir zahibe [bir zanna kapılan] rağmen- bir mazi ilmi ve fenniye malik [sahip] olduklarına bir nebze isbat etmesi itibariyle mühim olan bu vesaike [belgeler], “milli tettebbular mecmuası” karilerince [okuyucu] lezzetle okunacağı ümidiyle tahrir [yazma] ve takdime [sunma] meserret [sevinç] ediyorum. Maa’haza [bununla birlikte] Türkiyat’a müteallik [alakalı] mesail [mesele] ile iştilal eden zevat-ı kiramdan [büyük kişi] şurasını bilhassa rica ideceğim ki, bu bahisler hakkında fazla malumatı olanlar bildiklerini bu sahifelere yazmak lütufkârlığını dirîğ [esirgeme] itmesinler; ta ki Türk musikisi tarihinin muhtaç tenvir [bir şey hakkında bilgi verme] cihetleri bir bir tavzih [açıklama] ederek tarihi musikimizi yazmak vazife meşgalesinin ifası [yapmak] mehme [uzak] imkân kesb [çalışarak kazanmak] sühulet [kolaylık] etmiş olsun.

¹ Kiesewetter Die Musik, der Araber

Sadede girmezden evvel “Kiesewetter” in bâlâ da [yukarı] mevzu bahis olunan haksız iddiasını ne münasebetle îrâd [söyleme] ittiğini hülâsaten [özetle] buraya kaydedelim; “Kiesewetter” garblıların musikisine dair ismi geçen te’lif müdakkikane [incelenmiş] baş tarafına ilave ettiği tarihi medhalde [giriş], evâil [başlar] islamda ilk musiki nazariyecilerinin ancak ikinci asır hicri de garblılardan zuhûr [ortaya çıkma] ittiğini söyledikten sonra, hicretin beşinci asrı nihayetine kadar güzeran [geçen] olan zamanda yetişen ilimli musiki içinde acemlerden kimse olmayub hemen cümlesinin garb olduğunu ve buna sebep ise İran’ın garb hâkimiyeti altında kaldığı müddetçe garblıların her hususta İraniler üzerinde icrai tesirden hali kalmadıkları gibi musiki cihetinden [yön, taraf] dahi ayn [tıpkı] tesir vukûğu [meydana gelmek] tabîi [doğal] görülmek lazım geleceğini ityân [getirme] idiyorum. Acemler nezdinden [yan] böyle uzun müddet [süre] musiki nazariyelerinin zuhûr [ortaya çıkma] etmesini iranın garb idaresi altına girmesine ithaf eden “Kiesewetter”, bu hali, Araplardan sonra memleketin Türkler tarafından işgal edilmesine haml [yüklemek] idiyor ve diyor ki;

“Acem musikisi nazariyecilerinin te’hîr [gecikmeli] zuhûru [ortaya çıkma] İran’ın on birinci asır miladi evasıtında [aralarında] Türkler tarafından zabt [ele geçirme] ve teshîr [ele geçirme] edilmesinden ileri gelmiştir. Çünkü Türkler ilme, fenne... velhasıl müzeler mensup bütün şubât [şubeler] sînâât [sanat] ve marifete [ustalık, beceri] hasım bir kavimdir. Miladın on üçüncü asrında İran’ı Moğolların istilası bu hali tevakkuf [duraklama] hatime [son] çıkmış Moğol hükümdarlarının ve alehusûs [özellikle] “Timurlenk” ile evlad ve ahfadının [torun] zaman saltanatında her nevi ilim ve fennine varan cümle fenni musikiye müteallik [ilgili] pek ciddi ve ilmane eserler te’lif [kaleme alma, yazma] eden zevat [kişiler] yetişmiştir.”

“Kiesewetter” in hiçbir delil tarihe [tarihi delil] istinad [dayanma] itmeyen bu iddiasının sümme’t-tedarik [elde etmek] söylenmiş bir söz olmaktan başka bir kıymet ve ehemmiyeti [önemi] yoktur. Vak’a [olay] Türklerin öteden beri şeci [cesur] ve bahadır [yiğit] ve bittab’ [doğal olarak] bu husuleleri [var olma] icabetinden olarak cengci [savaşçı] bir kavim oldukların bütün cihan ile beraber maal-iftihar [iftihar] bizde biliyor isek de, ilim ve fennine bîgâne [yabancı] ve hatta hasım olduklarına ve bu bîgâneliklerini, fetih ittikleri memlekette buldukları ilim ve fenne erbabını [usta] sînââtleriyle [sanat] beraber mahv [yok etmek] ve munkariz [çöken] edecek derecede ileri götürdüklerine dair kitap tarih de hiçbir kayda tesadüf itmemiş idik. Her ne kadar daha eski zamanlarda ve misal hicretin 124. ncü senelerinde “Bilge Hakan” ın biraderi “Kül Hakan” namına abide rekz [dikme] ettirdiği asırda Türklerin müktesebat [edinilen bilgi] ilmi-ye ve fenniyelerinin derecesine dair bugün elimizde kâfi [yeterli] malumat [bilgi] bulunmamaktadır; lakin Türkiyat tedkîkiyatı [inceleme] ilerledikçe malumatımızın [bilgi] şimdiki halinde kalmayacağı tabiidir. “Bilge Hakan” abidesi nasıl o asırda yaşayan ecdadımızın teşkilatı-ı içtimâîye [toplumsal] ve itikâdât [inanç] mezhebiyesinden [yol] bizi haberdar itmiş ise, kaviyyen [güçlü olarak] ümid olunur ki bir gün ele geçecek diğer vesâik de [belge] o asırlarda ki Türk harsına [kültür] dair bize yeni ufuklar açacak, tarih, milliyetimizi daha güzel tanıttacaktır. Maa’haza [bununla birlikte] malumatımızın bugün ki derecesiyle de kanaat hâsıl [ortaya çıkan] ediyoruz ki, Türkler, bazı Avrupa müverrihlerinin [Tarihçi]

iddia ittikleri gibi, ezmine-i kadimeden beri [eski zamanlar] çapulculuğa hasr [tahsis etme] âmâl [emel] ve işgal [meşgul etme] itmiş bir kavim olmayub, bilakis, yaşadıkları asırlarda maarif beşeriyenin [insan bilimi] akvam [kavimler] mütecevize [saldırgan] nezdinde [yanında] vâsıl [kavuşan, gelen] olabildiği müretteb [düzenlenmiş] terakkinin [ilerleme] hiçbir vakit duununda [uzak olma] add [değerlendirilmek] olunmayacak bir hars'a [kültür] malik [sahip] bulunmuşlardır. Kadim Türklerin Çinliler ile olan münasebeti tarihin müsbet [olumlu] olmasına ve medeniyetin Çin de haiz [sahip, bulunduran] bulunduğu kadm'e [boy] nazaran, Çin tarihleri tedkîk [inceleme] edilecek olsa Türk medeniyetine mutlak çok kıymetli vesâik [belge] elde edileceğinden biz kendi hesabımıza şüphe itmemekteyiz. "Kiesewetter" in, Türkler ile Moğollar arasında bir fark gözeterek, Türkleri ilim ve fenne hasım [düşman] bâman [amansız] bir kavim halinde gösterdiği halde, Moğolların hâmî [gözeten, himaye eden] maârif [bilim, kültür] ve sanâyi-i nefîsenin [güzel sanatlar] hâmîsi [gözeten, himaye eden] sıfatına kesb [çalışarak kazanmak] istihkak [hak etme] etmişler ise de, bunların eslâfından [selef, geçmiş] bağzıları da kadim medeniyet-i şark'iyenin [doğu medeniyeti] anlara [onlara] bir yadigâr olarak bıraktığı binlerce kitapları Bağdad kütüphanelerinden Dicle nehrine attırmak gibi tarihin hiçbir vakt [vakit] afv etmeyeceği telafisi nakâbil [mümkün olmayan] zâyî'ât [kaybolan] mühimmeyi [önemli] tecvîz [uygun görme, izin verme] eylemişlerdir. Türk hakanları ise evvel ve ahir buna benzer kader nişanesine bir harekette asla bulunmamışlardır. Binâenaleyh [bundan dolayı], miladın on birinci ve on ikinci asırlarında Acemler arasında musiki ilmi alması zuhûr [ortaya çıkma] itmemesi İran'ın Türkler tarafından istilasına haml [yüklemek] etmek doğru olmadığı gibi, on üçüncü asırdan itibaren İran da sâir [diğer] ulûm [ilim] fûnûn [teknikler, bilimler] ile musikinin terakkiye [ilerleme] başlamasında Moğolların Türklerle hilaf [aykırı] olmasını sebep göstermek muvaffak [başarılı] hakikat bir iddia teşkil edemez. Zira hicretin dokuzuncu asırı evvelinde yazılmış kitap musikinin şahâdetine [şahitlik, tanıklık] nazaran, Türklerle Moğolların zaten mâdun [aşağı, alt] ve müretteb [tertib edilmiş, düzenlenmiş] bir musikileri olup elhân [melodi, nağme] ve nağamât [nağmeler] musikinin bir takım usûl ve makamata ayrıldığı ve bunlardan her birinin huzûr [hazır bulunma] hakkaniyette [doğruluk] terennüm [şarkı söylemek] idildiği ve esâmî [isimler] mahsûsası [hissedilen] bulunacağı tezâhür [ortaya çıkma, belirme] etmektedir. Malumatın [bilgi] bu derecesi bile gösteriyor ki; "Kiesewetter" in Moğol padişahı addettiği [saymak, görmek] "Timurlenk" ile evladının sayesinde Acemler arasında yetiştigi iddiası garîbinde [gurbette yaşayan] bulunduğu musiki nazariyeciler² eserlerini yazmadan çok zaman evvel Türkler fennî [teknik] musiki ile meşgul olmuşlardır. Nitekim sutûr [satırlar] âtiye [gelecek] bu hakikati müdellilen [delillendirerek] isbat edecektir.

Dokuzuncu asır hicri müellifin [yazar] musikisinden meşhur "Hoca Abdulkadir Meragi", "Zübdetül Edvar" unvanlı telif güzinenin³ [seçkin] on ikinci babında [bölüm] her

² Hâlbuki "Kiesewetter" in bu iddiası da esasen yanlıştır; çünkü bu müdakkik [araştırmacı] zaten Acem musikişinası zannettiği "Safi-aldin Abdulmumin el-Urmevi" ile "Hoca Abdulkadir Meragi" nin birincisi (Urmiye)'li ikincisi ise (Meraga)'lı olup her ikisi de Türkoğlu Türktür.

³ Tahran sefâret [elçilik] saniye [kutlu] müsteşar esbak [önceki] Münif beyefendi tarafından Tahrande ele geçirilerek lutfen muharrir-i acze [aciz yazar] hediye edilmiş bir nüsha-i nâdiredir [az bulunur]. "Abdulkadir" in telifat sairesi [hareket eden] İstanbul kütüphanelerinde mevcut ise de "Zübdetül Edvar" yine hiçbir kütüphanede tesadüf olunmadığı cihetle [yön] mir muhteremin bu bâb da [bölüm] himmet [çaba] maarif-

kavmin mizâc [huy] ve tabiatına makamat-ı musikiyeden hangilerinin tevâfuk [uygun gelme] edeceğini izah ettiği sırada diyor ki;

“Bundan önce söylediğimiz gibi Türklerin mizacına uygun olan uşşak neva ve buselik makamlarının etkisinde (onların etkisi ile cesaretleri kuvvetlendiği için) Türkler ve Moğollar bu üç daire içerisinde kalırlar. Kökleri aletlerden ve gırtlaktan çıkarırlar ve buna (irudule) de dirler. Fakat kökler Hıta Türkleri katında 366 idi. Kaanın meclisinde yılın her gün bir kökü sunarlar. Onların katındaki en büyük ve asıl kök sayısı 9 dur ve onların isimleri de şunlardır;

Oluk gök, aslan çab, pors, kolado, kotatko, burstargay, centay, hınsay, şındak.

Bu köklerin çoğunluğu muhammes dairesinde bazısıda remel dairesinde olur ve bunlara Türkçe ve Moğolca beyitler söylerler. Fakat Irak Türkleri mutedil'e çok meyillidirler. Onu lahn (telhin) yoluyla neva veya uşşak veya segâh ruy-i irak da yaparlar ve ona Farsça ve Türkçe beyitler de söylerler. O beyitleri remel bahrinde olur. Örnek; failatün failatün failat. Ve mutedil fasıl iki beyitle olması gerekir. Şöyle ki;

Sürme menden kim ne bulmuş yanedir Ateşi Aşkının canımda yanedir
Vardı dil bilmen ki halen yanedir Ömür geçti yine hacet yanedir

Fakat Iraklılar mutedil üzerine segâh'ı lahn (telhin) ederler. Pençgâh ve segâh'a birkaç tane beste ve uzatmayı da sağlarlar. Bestelerin bağzısını mutedil ile değiştirirler. Aynı bu bahirde olan beyitlerle söylerler ve ona mutedil-i arani (iran) derler.

Hicretin 800 tarihleri ricâl [erkekler] musikiyesinden olan “Abdulkadir Meragi” den aynen nakil ettiğimiz şu sözlerden anladığımız birçok şeyler var; “uşşak, neva, buselik” makamları nefs-i insaniyeden şecaâti [cesaret] tezyîd [arttırma] ve takviye ettiğinden fitratın [yaratılış] bu hasail [özellik] malik [sahip] olan Türklerle Moğolların telhinat dahi alelekser [çok defa] bu üç makam musiki ile vâki [olan] olmakta imiş. Türklerin mezkûr [zikredilen] makamlardan alet-i musikiye ile icra ettikleri terennümüne “kök”, ses ile okuduklarına da “irudule” denilir imiş. “kök” lerin adedi senenin aded eyamına [günler] mesâvî [kötülükler] olmak üzere 366 olup her gün hakanın huzurunda bu “kök” lerden birinin terennümü mu'tâd [alışılmış] imiş. Maa'haza [bununla birlikte] bu 366 “kök” içinde en makbul [kabul edilen] ve müntehabı [seçilmiş] dokuzu imiş ki “Abdulkadir Meragi” diğer telifi olan “Cami-ül Elhan”nın da bunlara bisun kök namı verildiğini, diğer bir eserinde de “zikredilen 366 kök'den her gün bir kök kaanın tahtının huzurunda çalarlar. Fakat 9 kök her gün çalınır” diyerek 366 “kök” den her biri senenin bir gününde okunduğu halde “bisun kök” lerin dokuzunun da her gün huzur-u hakaniye de terennüm edildiğini yazıyor. Metin Farsının “mutedil” [ılımlı] veya “mutedil arani” denilen ve Irak Türklerine mahsus olduğu işaret edilen tarz telhinleri hakkında ki îzâhâtı [açıklamalar] da mucib [gerekli] istifadedir [yararlı]. Bu bahse dair “Makasid-ul Elhan”da tesadüf olunan malumat [bilgi] mütemmimaye [tamamlayıcı] nazaran, “mutedil” [ılımlı] denilen tarika

perverlerine [bilime ait şeyleri muhafaza eden] burada dahi arz şükranı ve cenabdan add [sayma, görme] ideriz.

[yol, yön] terennümün güftesi Türkçe olur ise koşuk namını alır imiş; müellif [yazar] misal olarak şu koşuğu zikr [anma] ediyor ki bizde aynen buraya nakil ediyoruz;

Koşuk

Ya ilahi sen bilirsin halimi *Yavuz işdin kesha tutgil elimi*

Emelim yoh günahım kub korharım *Son nefeste ayırma imanımı*

Şu tafsilâttan [ayrıntı] Türklerin “kök”⁴ dedikleri parçaların ne gibi şeyler olduğunu tavzih [açıklama] idiyor; musiki aleti ile çalınmaya mahsus bir takım musiki parçalarından her gün birinin hakan huzurunda terennüm mu’tâd [alışılmış]olmasına bakılır ise, bunların bir tarih olayı tezkîr [hatırlatma] için yapılmış ve zamanımızda ki bandoların çaldığı “marş”lar ve askeri havalar kâbilinden [yetenekli, mümkün] şeyler olması melhuzdur [beklenir]. “Kök”lerin bestelenmesi bir kâideye [kural] tâbi [uyan] olup bunların musiki usulünden hangisi ile yapılacağı da muayyen [belirli] etmiş; bu ciheti [yön] “Hoca Abdülkadir” “Şerh-ül Edvar” ında:

“Fakat ulu kök remel dairesinde başlar ve her bir daire de zamanı daha kısa yaparlar. Sonunda öyle süratlenir ki muhammesin dairesine dönüşür.”

Ve “Cami-ül Elhan” da dahi:

“Bu köklerin çoğunluğu muhammes dairesinde olur. Bir kısmı da remel dairesindedir. Fakat kutatku ve mütekarip (Feulun feulun feul) bahrindedir.”

Fıkralarıyla [bölüm] sarâhaten [açıkça] zikr etmektedir. Demek ki “kök”ler ika “rythme” nokta-i nazarından da [görüş] sınıatli [sanat] parçalar etmiş sonra bisun kök dedikleri dokuz “kök”e verilen isimler bilhassa [özellikle] nazar [bakış] dikkatimizi celb [kendine çekme] ediyor. Malum olduğu üzere şark [doğu] musikisi makamları uşşak, hicaz, neva, nihavend... gibi hep Arapça ve Farsça isimlerle tesmiye [adlandırma] idilmiştir. Acaba eski Türkler musikilerinde müstamel [kullanılmış] ana makamları “ulu kök”, “aslan çab” ... gibi isimlerle tevsim [ad vermek] itmekte, ve misal öteden beri “ümmül makamat” [makamların temeli] nazarıyla bakılan “rast” makamına “uluk kök” mü demektedirler? “bisun kök” leri teşkil [oluşturma] eden dokuz ismin bir güne maânî [anlamlar] lügaviye [lügat, sözlük] var mıdır? Buralarının izahı her halde Türkiyat mütehassıslarının [uzman] himmetinden [çaba] muntazırdır* [beklenen]. Esâmî [isimler] mahsusa [özü, ayrılmış] vaz’ [konulma] edilirse, o kavim arasında fenn-i musiki [musiki ilminin] çok yıllardan beri müdevven [bir araya toplanmış] ve malum [bilinen] bulunduğu kabul etmek kesb [çalışarak edinmek] zarûret [zorunluluk] eder. Şu halde Türklerin minelkadim [eskiden beri] ilim ve fenne bilhassa [özellikle] sanayi-i nefise-i [güzel sanatlar] ve musikiye hasım bir kavim olduğu hakkındaki iddianın bâtılına da [hükümsüz, boş] sebât [kararından vazgeçmeme] olmuş olur. Yalnız, teessüf [üzülme, hayıflanma] olunacak bir

⁴ Sami Bey merhum “Kamus-i Türki” sinde “kök” kelimesinin “sazın burulacak kulağı”, “kök etmek” mastarının da bir sazın kulağını burarak kurmak manasına geldiğini yazmakta ise de müellifin bu kavli [söz] bizce tedkike [inceleme] muhtaçtır.

* Mecmuamızın dördüncü sayısında bu mesâil [mesele] hakkında ufak bir mülâhaza name [düşünce] neşr [yayınlama] edilecektir.

şey var ise, o da kadim [eski] Türk musikisinden bahis [konu, bahsedilen] kitap nazariyenin henüz bir tarafta zuhûr [ortaya çıkma] itmemesidir. Şimdiye kadar Türkçe olarak elimize geçen en ziyade haiz [bulunduran, sahip] kadim [eski] telif [yayın] musiki, dokuzuncu asır hicri evvelinde yazılmış bir eser idi. Mâmafih [bununla birlikte], “Yıldırım Bayezîd” hanın şehzadelerinden “İsa Çelebi” namına yazılmış daha eski bir esere ahiren [son zamanlarda] dest-res [ulaşma] olduk ki, musiki tarihimize ve bilhassa [özellikle] Türkler nezdinde kullanılan alet-i musikiyenin [musiki aletleri] işgal [ele geçirme] ve nevine [tür, çeşit] dair nadide ve pek istifadeli [yararlı] malumatı [bilgi] hâvî [içeren] bulunmaktadır. Gelecek makalemizde Türk sazları hakkında topladığımız malumatı [bilgi] mevzu-i bahis [söz konusu] ideceğiz.

اسکی نورک موسیقیسنه دائر تاریخی تبعلر

۱
« لوک » ر

محرری : رؤف یلکنا

تورک موسیقیسنک تاریخی یازمق مقصدیله خیلی زماندن بری دوام ایدن تبعا تم انساننده مختلف کتابلردن طولایه ییلدیکم معلوماتک مقید بولندیغی دفتری اخیراً کوزدن کچیررکن، آلمان موسیقی شناسلرندن « کیزوهر » طرفندن ۱۸۴۲ سنه سنده نشر ایدیلمن « عربلرک موسیقیسی » [۱] نامنده کی اثرک تاریخی قسمنده وقتیه تصادف ایدهرک اقتباس وزیرینه بر طاقم تنقیدی مطالعهلر علاوه ایتمش اولدیغ فقره نظر دقمی جلب اییدی .

تورکلرک موسیقی به استعداد و قابلیتینی انکار ایتمکدن ماعدا، اداره لری آلتنه آلدق لری بمالکده بولدق لری موسیقی بی ده دوچار اضمحلال ایتمک لری ادا حقسنر لغنده بولونان « کیزوهر » ک بو فقره سی محتویاتی رد ایچون اوزمان یوروندیکم مطالعاتک بوکون غیر کافی اولدیغنه حکم ایدرک، برازدها توسیع ووناقله نایدایتمک ایستدم . بو فکرک سوقیله قدیم موسیقی کتابلرمزده یایدیغ تبعلر نتیجه سنده بر طاقم یکی وثیقلر دها بولمق ممکن اولدی . تورکلرک، صنایع تفسیه اقسامندن اولان موسیقیده دخی - ناصلسه یا کلش اوله رق نعم وقرر ایتمش اولان بردهابه رعماً - برماضی علمی و فنی به مالک اولدق لری برنبده اثبات ایتمه سی اعتباریله مهم اولان بو وثائق ، « ملی تبعلر مجموعه سی » قارئلرنجه لذتله اوقونجینی امیدیه ، تحریر و تقدیمه مسارعت ایدیورم . مع هذا تورکیانه متعلق مسائل ایله اشتغال ایدن ذوات کرامدن شوراسنی بالخاصه رجا ایده حکم که ، بو بختلر حقنده فضله معلوماتی اولانلر ییلدیکلرینی بو صحیفه لره یازمق لطفکارلغنی دریغ ایتمسونلر ؛ تا که تورک موسیقیسی تاریخنک محتاج تنویر جهتلری برر برر توضح ایدهرک تاریخ موسیقیمزی یازمق وظیفه مشکله سنک ایفاسی مهما ممکن کسب سهولت ایتمش اولسون .

*
**

صدده کیرمزدن اول « کیزوهر » ک بالاده موضوع بحث اولان حقسنر ادعاسنی

. Kiesewetter Die Musik , der Araber [۱]

نه مناسبته ایراد ایتدیکنی خلاصه بوراجغه قیدایده لم ؛ « کیزوه تر » عربلرک موسیقیسنه دائر اسمی کچن تألیف مدققانه سنک باش طرفه علاوه ایتدیکی تاریخی مدخلده ، اوائل اسلامده ایلك موسیقی نظریه جیلرینک آنجاکی ایکنجی عصر هجریده عربلردن ظهور ایتدیکنی سوبله دکن صوکر ، هجرتک بشجی عصری نهایته قدر کذران اولان زمانده پیشه علمای موسیقی ایچنده عجملردن کیمسه اولیوب همان جمله سنک عرب اولدیغی ، و بوکا سبب ایسه ایرانک عرب خاکینی آلتنده قالدیغی مدنجه عربلرک هر خصوصده ایرانیلر اوزرنده اجزای تأییردن خالی قالمادقلری کچی موسیقی جهشدن دخی عین تأثیرک وقوعی طبیعی کورولمک لازم کله جکینی اتیان ایدیور . عجملر نژندنه بویله اوزون مدت موسیقی نظریه جیلرینک ظهور ایتمه سنی ایرانک عرب اداره سی آلتنه کیرمسنه عطف ایدن « کیزوه تر » ، بونحالی ، عربلردن صوکر مملکتک تورکلر طرفدن اشغال ایدلمسنه حمل ایدیور و دییورکه :

« عجم موسیقی نظریه جیلرینک تأخر ظهوری ایرانک اون برنجی عصر میلادی اواسطنده تورکلر طرفدن ضبط و تسخیر ایدلمسندن ایلری گلشدر . چونکه تورکلر علمه ، فقه ... الحاصل موزالره (Muses) منسوب بتون شعبات صنعت و معرفه خصم بر قومدر . میلادک اون اوچنجی عصرنده ایرانی موغوللرک استیلاسی بونحال توقفه خاتمه چکمش و موغول حکمدارلرینک و علی الخصوص « تیمورلنک » ایله اولادواحقادینک زمان سلطنتنده هر نوع علوم و فنونه وازان جمله فن موسیقی به متعلق بک جدی و عالمانه اثرلر تألیف ایدن ذوات یشمشدر . »

« کیزوه تر » ک هیچ بر دلیل تاریخی به استاد ایتنه بن بوداسنک نهمالندارک سوبلمش برسوز اولقدن باشقه بر قیمت واهمیتی یوقدر . واقعاتورکلرک اوتهدن بری شجیع و بهادر و بالطبع بو خصلتلی اجهابانندن اوله رق جنکجو بر قوم اولدقلری بتون جهان ایله برابر مع الافتخار بزده بیلورایسه کده ، علوم و فنونه بیکانه وحتی خصم اولدقلرینه ، و بو بیکانه لکلرینی ، فتح ایتدکلری محالکده بولدقلری علم و فن اربانی صنعتلرله برابر محو و منقرض ایده جک درجه ده ایلری کورتوردکلرینه دائر کتب تاریخیده هیچ بر قیده تضادف ایتمه مش ایدک . هر نه قدر ده اسکی زمانلرده و مثلاً هجرتک ۱۲۴ هجری سنه لرنده « بیلکه خاقان » ک برادری « کول خاقان » نامنه آیده رکز ایتدیردیکی عصرده تورکلرک مکتسبات علمی و فیه لرینک درجه سنه دائر بو کون المزده معلومات کافیه بولونمامقده در ؛ لکن تورکیات

تدقیقاتی ایلروله دیکجه معلوما تمزك شمديکی حالتده قالیه جنی طبعییدر . « بیلکه خاقان » آبدسی ناصل او عصرده باشایان اجدادمزك تشکیلات اجتماعیه واعتقادات مذهبییه سندن بزی خبردار ایتمش ایسه ، قویاً امید اولنورکه برکون اله کچه جک دیگر و نائقوده او عصرلرده کی تورک حرمتنه دائر بزه یکی افضلر آچه جق ، تاریخ ملیتمیزی دهها کوزل طایفته جقدر .

مع هذا معلوما تمزك بوکونکی درجه سیله ده قناعت حاصل ایدیورزکه ، تورکلر ، اوبله بعض اوروپا مورخلرینک ادعا ایندکلیری کبی ، ازمنه قدیمه دن بری چاپوچلیغه حصر آمال واشغال ایتمش بر قوم اولمایوب ، بالعکس ، یاشادقلری عصرلرده معارف بشریه نك اقوام متجاوره نزدنده واصل اوله بیلدیکی مراتب ترقینک هیچ بروقت دوننده عد اولونما یا جق برحرته مالک بولونمشلردر . قدیم تورکلرک چینلیرله اولان مناسباتی تاریخاً مثبت اولماسنه ومدینتک چینده حائز بولوندیغی قدمه نظراً ، چین تاریخلری تدقیق ایدیله جک اولسه تورک مدینته متعلق پاك قیمتی و نائق الهه ایدیله جکندن بزکندی حسابمزه شبهه ایتمه مکده بز .

« کزوه تر » ک ، تورکلرایله موغوللر آراسنده بر فرق کوزمه تهرک ، تورکلری علم و فقه خصم بیامان بر قوم حالتده کوستردیکی حالده ، موغوللرک حامی معارف و صنایع اولدقلرینی ادعا ایتمه سی قسماً حقایق تاریخیه ایله قابل توفیق دکلدز ؛ چونکه « کزوه تر » ک بحث ایتدیکی تاریخلرده حکمران اولان موغول خانلری ، فی الحقیقه ، عصرلرنده معارف و صنایع نفیسه نك حامیسی صفتنه کسب استحقاق ایتشلرایسه ده ، بونلرک اسلاقتدن بعضیلری ده قدیم مدینت شرقیه نك آنلره بر یادکار اوله رق بر اقدینی بیکلرجه کتابلری بغداد کتبخانه لرندن دجه نه رینه آتدیرمق کبی ، تاریخک هیچ بروقت عفو ایتمه جکی ، تلافیسی ناقابل ضایعات مهمه بی تجویز ایله مشلردر . تورک خاقانلری ایسه اول و آخر بوکا بکزر قدر ناشناسانه برحرکتده اصلا بولونما مشلردر . بناء علیه ، میلادک اون برنجی و اون ایکنجی عصرلرنده عجملر آره سنده موسیقی علماسی ظهور ایتمه سنی ایرانک تورکلر طرفندن استیلاسنه حمل ایتمک دوغرو اولمادیغی کبی ، اون اوچنجی عصردن اعتباراً ارانده سائر علوم و فنون ایله موسیقینک ترقیه باشلاماسنده موغوللرک تورکلره خلف اولماسنی سبب کوسترمک موافق حقیقت بر ادعائشکیل ایدمز . زیرا هجرتک دو قوزنجی عصری اوائلنده یازلمش کتب موسیقیه نك شهاداتنه نظراً ، تورکلره موغوللرک ذاتاً مدون و مرتب بر موسیقیلری اولوب الحان و نغمات موسیقیه نك بر طاقم اصول و مقامانه آیریلدیغی و بونلردن هر برینک حضور خاقانیده ترنم ایدلیدیکی واسامی مخصوصه سی بولوناجنی نظاهر ایتمکده در . معلوما نك بودرجه سی بیله کوستر یورکه ،

« کیزوه تره ک موغول پادشاهی عدایتدیکی « تیمورلک » ایله اولادینک سایه سنده محملر آراسنده
یتشدیکی ادعاسی غربینده بولندیفی موسیقی نظریه جیلری [۱] اثرلرنی یازمادن چوق زمان
اول تورکلر فن موسیقی ایله مشغول اولملاردر . ننه کیم سطور آتییه بو حقیقتی مدلالاً اثبات
ایده جکدر .

دوقوزنجی عصر هجری مؤلفین موسیقیه سندن مشهور « خواجه عبدالقادر مراغی » ،
« زبده الادوار » عنوانی تالیف کزیتک [۲] اون ایکنجی باینده هر قومک مزاج وطیعته
مقامات موسیقیه دن هانکیلرینک توافق ایده جکنی ایضاح ایتدیکی صروده دییورکه :
« قبل ازین گفته بودیم در تأثیر نغم که عشاق ونوا وبوسلیک موافق مزاج اترک است
برای آنکه تأثیر آنها مقوی شجاعست و تلحین اترک و مغول دران سه دایره باشد آنچه
از آلات استخراج کنند آنها را « کوکها » خوانند و آنچه بحلق تلحین کنند « ایرودوله »
نیز گویند اما کوکها نزد اهل ختای سیصد و شصت و شش بود بر عدد ایام سال که هر روزی
در مجلس قآن کوکی عرض میگرداند و آنچه اصل واعظم است نزد ایشان نه کوک بود
واسامی آنها اینست :

اولوه کوک ، اصمونه جب ، بورس ، قولدر ، قوتاهر ، بورستارغای ، هبتای ،
هبتای ، شتاره .

واکثر این کوکها در دور خمس باشد و بعض در دور رمل نیز باشند و بر آنها ابیات
ترکی و مغولی نیز گویند اما ترکان عراقی به معتدل بسیار مایل باشند و آن طریقه تلحین
بود که در نوری یادر عشاقه یادر سراء روی عرافه کنند و بر آن ابیات فارسی و ترکی نیز
گویند و آن ابیات بر بحر رمل بود برین مثال « فاعلان فاعلان فاعلات » و هر فصل
معتدل بردو بیت باید چنانکه :

[۱] حال بوکه « کیزوه تره ک بوادعاسی ده اساساً پاکلیشدر ؛ چونکه بومدقق ذالک نجم موسیقی
شناسی طن ایتدیکی « صنی الدین عبدالؤمن الارموی » ایله « خواجه عبدالقادر مراغی » نک برنجیسی
(ارمیه) لی، ایکنجیسی ایسه (مراغه) لی اولوب هرا یکی ده تورک اوغلی تورکلر .

[۲] طهران سفارت سنیه سی مستشار اسبق منیف بک اتندی طرفندن طهرانده اله کچیریلرک
لطفاً محرراجزه هدیه ایلش بر نسخه نادره در . « عبدالقادر » ک تالیفات سائره سی استانبول کتبخانه لرنده
موجود ایسه ده « زبده الادوار » یه هیچ برکتبخانه ده تصادف اولونامادینی جهته ، میر محترمک بو بایده کی
هجت معارف پروریلرینه بوراده دخی عرض شکرانی و چاپدن عد ایده رز .

پيت

سورمه مندان كنه بولش يانه در آتش عشقونك جانمده يانه در
 واردى دل بلمن كه حالن يانه در عمر كجدى ينه حاجت يانه در
 اما اهل عراق بر معتدل سهله تلحين كند نقش ومدى چند در پنج سه وسهله
 نيز كويند و بعض از نقوش معتدل را تغيير كند و برايبانى كه برهان بحراست كويند و آنرا
 معتدل ارانى كويند .

هجرتك ۸۰۰ تاريخلىرى رجال موسيقيه سندن اولان « عبدالقادر مراغى » دن عينا نقل
 ايتديكمز شوسوزلردن اكلادينغمز برچوق شيلر وار ؛ « عشاق ، نوا ، بوسايك » مقاملىرى
 نفس انسانيده شجاعتى تزويد و تقويه ايتديكندن فطرة بوخصائيه مالك اولان توركلرله
 موغوللارك تلحيناتى دخى على الاكثر بواوچ مقام موسيقى ايله واقع اولمقدمايمش . توركلارك
 مذكور مقاملردن آلات موسيقيه ايله اجرا ايتديكلرى ترنمانه « كوك » ، سس ايله او قودقلىرينده
 « ابرودوله » دنيلور ايمش . « كوك » لرك عددى سنهك عدد ايامنه مساوى اولمق اوزره
 ۳۶۶ اولوب هر كون خاقانك حضورنده بو « كوك » لردن برينك ترنمى معتاد ايمش . مع هذا
 بو ۳۶۶ « كوك » ايجنده اك مقبول و متخبي دو قوزى ايمش كه « عبدالقادر مراغى » ديكر
 تاليفى اولان « جامع الاحسان » نده بونلره پيسوه كوك نامى و برلديكىنى ، ديكر بر
 اترنده ده [ازان ۳۶۶ كوك كه مذكور شد هر روز يك كوك پيش تحت قآمه
 زنىد اما نه كوك زاهر روز پيش تحت قآمه زنىد] ديبهرك ۳۶۶ « كوك » دن هر برى
 سنهك بر كونسده او قوندينى حالده « پيسون كوك » لرك دو قوزينكده هر كون حضور
 خاقاننده ترنم ايديلديكىنى يازيبور . متن فارسينك « معتدل » ويا « معتدل ارانى » ديبيلن
 و عراق توركلرينه مخصوص اولدينى اشارت ايديلن طرز تلحينلر حفته كي ايضاحاتى ده
 موجب استفاده در . بو بجنه دائر « مقاصد الاحسان » ده تصادف اولونان معلومات متممه يه
 نظراً ، « معتدل » ديبيلن طريفة ترنمك كفته سى توركجه اولور ايسه قوشوه نامنى آيرايمش ؛
 مؤلف مثال اوله رق شو قوشوغى ذكر ايديبور ، كه بزده عينا بورايه نقل ايديبورز :

قوشوه

يا الهى سن بيلور سن حالى ياوز ايشدين قسخا توفيل المى
 علم بوخ كناهم كوب قورخارم صوك نفسده آبرمه ايمانى

مل تپملر مجموعه‌سی

شو تفصیلاتدن تورکلرک « کوك » [۱] دیدکلری پارچه‌لرک نه کجی شیر اولدینی توضیح ایدیور؛ آلات موسیقیه ایله چالغنه مخصوص بر طاقم موسیقی پارچه‌لرندن هرکون برینک حضور خاقانیده ترمی معناد اولما-نه باقیلور ایسه ، بونلرک برر وقعه تاریخیه یی تذکیر ایچون یا یلش وزمان، زده کی باندولرک چالدینی « مارش » لر وعسکرکی هوالر قیلندن شیر اولماسی ملحوظدر . « کوك » لرك بسته‌لمسی برقاعدهیه تابع اولوب بونلرک اصولات موسیقیه دن هانکیسی ایله یا ایله جنی ده معین ایتمش ؟ بوجهتی « خواجه عبدالقادر » شرح الادوار « نده :

« اما اولور کوك در دور رمل آغاز کند و هر دوری زمانرا اخف سازند در آخر چنان سریع شود که بدور مضاعف خمس مبدل گردد »
و « جامع الالحان » ده دخی :

« اکثر این کوكها در دور خمس باشند و بعضی بود که دور رمل باشد اما قرنائقر و آن بر بحر متقارب است »

فقره لریله صراحتاً ذکر ایتمکده در . دیمک که « کوك » لر ایفاع « Rythme » نقطه نظرندن ده صنعتی پارچه لر ایتمش . صکره پیسره کوك دیدکلری دو قوز « کوك » و وریلن اسملر بالخاصه نظر دقتمزی جلب ایدیور . معلوم اولدینی اوزره شرق موسیقیسی مقاملری عشاق، حجاز، نوا، نهاوند ... کجی هب عربی و فارسی اسملره تسمیه ایدیلشدر . عجا اسکی تورکلر موسیقیلرنده مستعمل آنا مقاملری اولور کوك ، اصموره هب ... کجی اسملره می توسیم ایتمکده، ومثلا اوتنه دن بری « ام المقامات » نظریله باقیلان « راست » مقامه « اولوق کوك » می دیمکده ایدیلر ؟ « پیسون کوك » لری تشکیل ایدن دو قوز اسمک برکونه معانی لغویه سی وارمیدر ؟ بورالرینک ایضاحی هر حالده تورکیات متخصصلرینک همندن منتظر در . [*]

بر قوم نزدنده بوکجی شرائط داخلنده، بوکجی انار موسیقیه تنظیم و بونلرک هر بریسه [۱] سامی بك مرحوم « قاموس ترکی » سنده « کوك » کله سنک « سازک پوزوله جق قولانی » ، « کوك ایتمک » مصدرینکده بر سازک قولانی بوره رق قورمق معناسنه کلدیکنی یازمقده ایسه ده مؤلفک بوقولی بزجه محتاج تدقیقدر .
[*] مجموعه سزک دردنجی سایینده بومسائل حفته اوفای بر ملاحظه نامه نشر ایدیله جکدر .
« مدیریت »

اسمى 'مخصوصه' وضع ايدىلير ايسه ، او قوم آراسنده فن موسيقينى چوق يىللاردن بىرى مدون ومعلوم بولوندىغى قبول ايتك كىب ضرورت ايدىر . شوحالده توركلك من القديم علوم وقونوه وبالحاصله صنايع نفيسه وموسيقى به خصم بر قوم اولدىغى حقدى كى ادعائىك بطلانىده ثابت اولمش اولور . يالكىز ، تأسف اولوناچقى بر شى وار ايسه ، اوده قديم تورك موسيقيسندن باحت كىب نظريه نك هنوز بر طرفده ظهور ايتمايدىر . شمدى به قدر توركجه اوله رقى المزه كىچىن اك زياته حائز قدم تاليف موسيقى ، دو قوزنجى عصر هجرى اوائلنده يازلمش بر اثر ايدى . مع مافيه ، « يلدىرم بايزيد » خانك شهزاده لرندن « عيسى چلبى » نامنه يازلمش دها اسكى بر اثره اخيراً دسترس اولدق كى ، تاريخ موسيقيمه وبالحاصله توركلك نژدنده قوللاسيلان الات موسيقيه نك اشكال وانواعنه دائر ناديدىه ويك استفادىلى معلوماتى حاوى بولونمقده در . كله جك مقاله مزده تورك سازلىرى حقدى طوبىلا دىغمز معلوماتى موضوع بحث ايدىه جكز .

